

RÖNESANS DÖNEMİ İNGİLİZ TİYATROSUNDA OSMANLI TÜRKLERİ

*Sıla Şenlen**

Özet

Rönesans Dönemi İngiliz tiyatrosunda, Osmanlı Türklerini bizzat konu eden, veya onlara gönderme yapan çok sayıda eser mevcuttur. Bu araştırmanın konusu Rönesans Dönemi İngiliz tiyatrosunda William Shakespeare, Christopher Marlowe, Thomas Kyd, Ben Jonson, Robert Davenport, Lodowick Carlell ve John Mason gibi yazarların eserlerindeki Türk imgesini genel olarak incelemektir.

Anahtar sözcükler: Tiyatro, İngiltere, Osmanlı Türkleri, Rönesans Dönemi İngiliz Tiyatrosu, Doğu-Batı, Müslümanlar, Hristiyanlar, Makavel Karakterler.

Abstract

Ottoman Turks in the English Renaissance Period

Many plays have been composed about the Ottoman Turks in the English Renaissance Period. The main aim of this article is to study the image of the Turks, represented in the plays of playwrights such as William Shakespeare, Christopher Marlowe, Thomas Kyd, Ben Jonson, Robert Davenport, Lodowick Carlell ve John Mason.

Key words: Theatre, England, Ottoman Turks, English Drama of the Renaissance Period, East-West, Muslims, Christians, Machiavel Characters.

Rönesans Dönemi İngiliz Tiyatrosunda (1520-1660) özellikle Osmanlı Türklerini konu alan veya onlara gönderme yapan birçok eser mevcuttur.

* Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Osmanlı Türklerine ve Türk tarihini konu alan oyunlara karşı duyulan ilgi, Türklerin askeri gücü, Avrupa ve Hristiyan dünyası için oluşturdıkları potansiyel tehdit ve korku yanında 1580-1615 yılları arasında, Osmanlılara esir düşen Avrupalı denizci ve tacirlerden yayılan bilgiler ve “tevatür”lerden de kaynaklanmaktadır. Bu sayede oluşan bilgi akımı, belge ve tarihçelerle de birleşip, halkın Osmanlılar hakkında daha fazla bilgi edinmesine ve onlarla ilgili oyunlara ilgi göstermesine yol açmıştır.

Osmanlılar, Rönesans Döneminde İngilizler için büyük tehlike oluşturmaktaydı. İngiltere, I. Elizabeth Döneminde (1558-1603), Osmanlılara esir düşen yurttaşlarını kurtarmak için 400,000 Pound kefareti ödemişlerdir. Ayrıca, 1625 yılında, Türklerin bir çok İngiliz gemisini ve esirini ele geçirmesi sonucunda, Türklerin iki yıl içinde “[İngiliz] Kral’a gemilerini kumanda edecek denizci bırakmayacağı” korkusunu da gündeme getirmişti (Matar, 1998: 7). Bu tarihi gerçeklere karşın, ilginç olan, oyunlarda, Hristiyan halkın özlemine yanıt verecek şekilde Hristiyanların askeri alanda daha üstünmüş gibi gösterilmesi, Hristiyanlar yüceltilirken Müslümanların cezalandırılmasıdır. Bu şekilde tarihi gerçeklerle bağdaşmayan kurgulamalar sonucunda halkın oyunlara daha fazla ilgi göstermesini sağlamıştır.

G.K. Hunter, yabancıların bir kültüre olan etkisinin, etkileşim için doğan fırsatlar ve edinilen bilgiyle doğru orantılı olduğunu belirtir (Hunter, 1978: 3). Bu varsayıma göre, İngilizlerin, Osmanlılara karşı önyargısı, 16.yy’a kadar ticari ve diplomatik ilişkisinin olmayışına bağlanabilir. Fakat, daha sonra bu tür ilişkiler kurulduğunda da aynı yaklaşımın sürdürülmesi, bunun bilgi eksikliğinden kaynaklanan bir önyargı olmayıp, bilinçli bir tercih olduğunu göstermektedir.

Bu dönemde yazılan tiyatro oyunlarının incelenmesinden Osmanlıların tiyatrodaki temsil biçimlerinin, somut gerçeklerden çok, Hristiyanlık ve Avrupa için oluşturdıkları tehlike derecesine göre değiştiği anlaşılmaktadır. Robert Schwobel, *The Shadow of the Crescent* adlı eserinde, konuya ilişkin olarak, 1453’de “Constantinople”ün kaybedilmesi ve Türklerin Batıya saldırıp Hristiyanlığı yok edeceği korkusunun, olumsuz Türk imajının oluşmasında en büyük etken olduğunu ifade etmiştir (Schwobel, 1967: 10). Constantinople’ün alınmasının bazı kayda geçirilme şekilleri de Schwobel’in bu yargısını destekleyecek niteliktedir. Aynı eserde Agarathos Manastırı’ndaki bir rahibin İstanbul’un fethedilmesi karşısında “Bu olay başımıza gelmiş, geçmiş en talihsiz olaydır” dediği ve kentin Türklerin pençesinden kurtarılması için Tanrıya dua ettiği belirtilmekte, Gürcü bir tarihçinin de, benzer bir şekilde, “Türklerin Constantinople’u aldığı gün

güneş karardı” sözleriyle üzüntüsünü aktardığı ifade edilmektedir (Schwobel, 1967: 10).

İngiltere’de Türkler hakkında yazılmış birçok tarihçe mevcuttur. Bunların, en önemlilerinden biri, hiç kuşkusuz, bir çok tiyatro oyununa kaynak olma özelliğine sahip Richard Knolles’un *The Historie Of The Turkes* (1603) adlı tarihçedir. Eser, Osmanlı Türkleriyle ilgili yazılan ilk İngilizce tarihçe olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca tarihçenin Latince yerine İngilizce yazılmış olması da, konunun sadece soyluları değil, aynı zamanda, halkı da ilgilendirecek ölçüde önem kazandığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Genelde öznel bir anlatımın hakim olduğu eserde Osmanlı İmparatorluğu nadir rastlanan ve herkesi hayrete düşürecek güçte bir imparatorluk olarak betimlenirken, Hristiyanlardan sürekli olarak “zavallılar” “mağdurlar” olarak söz edilmekte, Osmanlılar ise “karanlığın Prensleri” ve “Dünyanın terörü” gibi olumsuz ifadelerle vurgulanırken, Muhammed, “sahte bir peygamber” İslam dini ise “batıl inanç” olarak sergilenmektedir (Knolles, 1603).

Edward Said *Orientalism* (1978) adlı eserinde Doğu hakkında önyargısız bir görüş olmadığını ve Doğunun imajının, Batı’nın önyargısı, etnolojisi ve literatürünün yarattığı bir olgu olduğunu ileri sürmektedir (Said, 1978: 1). Said’e göre “Öteki” olarak temsil edilen Doğu’dan karşıt bir düşünce, kişilik ve bakış açısı oluşturulmak için yararlanıldığı, yapılan kıyaslamada Batı’nın ideal özelliklerinin vurgulanmak istendiği işaret edilmektedir.

Joseph Q. Adams, *The Turke* (1613) adlı oyuna yazdığı önsözde İngiltere’de Müslümanlarla ilgili yazılmış, ağırlıklı olarak tragediyaların oluşturduğu, 50 oyunun bir listesini sunar (Mason, 1913: xvi-xvii). Komedilerde Osmanlı Türklerine gönderme yapılmış olmakla birlikte, bunların sayıları hem az, hem de nitelemeler daha romantik ve egzotiktir. Örneğin Ben Jonson’un *Volpone* (1605) adlı komedisinde, Volpone, hizmetlisi Mosca’yı der ki: “[...] Müzik, dans, ziyafet, bana tüm zevkleri hazırla/ Türk Padişahı bile, arzularında Valpone’dan daha ihtirash olamaz” (Jonson, 1967; 1976: I.v, 81-5)¹. Burada, Türk Sultanlarının ne kadar muhteris ve sefaya düşkün oluşlarına gönderme yapılmaktadır.

Rönesans oyunlarında “Turk” kelimesi, genellikle herhangi bir cürümü, olumsuz niteliği betimleyen veya imgeleyen “cliché” bir sözcük olarak kullanılmıştır. Shakespeare’in *Hamlet* (1604) oyununda, Hamlet, babasının katili olduğuna inandığı amcasının tepkisini ölçmek için, cinayet sahnesinin bir benzerini sahnelediğinde, bundan oldukça rahatsız olan amcasının

¹ Makale içinde yapılan alıntılarının tümü tarafımdan çevrilmiştir.

oyunun sonunda sinirlenmesi üzerine, “İnsanın kaderi Türk olursa” diyerek içinde bulunduğu talihsiz durumu ifade etmek ister (Shakespeare, 1987, III. ii, 285). Burada “Türk olursa” (turn’d turk) ile, bir Hristiyanın Türklerin eline düşüp Müslüman olması kadar talihsiz bir durum anlatılmak istenmektedir. John Ford’un *‘Tis Pity She’s A Whore* (1625-1633) adlı oyununda ise Vasques, Putana’ya, ona inanıp inanamayacağını sorduğunda, Putana’nın yanıtı çok ilginçtir: “Bana inanmalısın! Yoksa sen beni Türk veya Musevi mi sandın?” (Ford, 1968: IV. iii, 217-220). Burada “Türk” “yalancı” anlamında kullanılmaktadır. Thomas Dekker’ın *Part I Honest Whore* (1604) adlı oyununda, aynı olumsuz yaklaşım sergilenmektedir. Oyunda, Hippolito, Ballafront’a, “Eğer yine Türk olursan lanetlenirsin.” (Dekker, 1998, IV.i, 59), burada da “Türk” sözcüğü “hayat kadını” ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Bir başka örnek de oyunlarda “Türklerle” “şeytan ve şeytani öğeler” arasında kurulan ilişkidir. *Machbeth* oyununda da üç cadı, iksirlerine Musevi ciğeri, Tatar dudağı, doğduğunda boğularak öldürülmüş bir bebeğin parmağıyla beraber kesilmiş “Türk burnu” ilave ederler (Shakespeare, 1987: IV. i, 22-31). Cadılar tiyatral olsalar da, malzemelerin masumca seçilmemiş olduğu, hepsinin Hristiyan olmayan ve kutsanmamış şeytani öğelerden oluştuğu dikkati çekmektedir.

Bunların dışında oyunlarda Türklere atfedilen kötü nitelikleri “barbarlar”, “Avrupa’nın cezalandırıcıları”, “Tanrının kırbağı”, “kafir”, “gaddar”, “medeniyetsiz” gibi hristiyanların kendileriyle özdeşleştirmedikleri sıfatlarla oluştururken, övülen özellikler olarak, sayıları az olmakla birlikte, “sadakat”, “kahramanlık”, “hoşgörü”, “başarılı ordu”, “kaliteli yönetim” ve “güç” gibi özellikler öne çıkmaktadır. Aslında bu olumlu gibi ifade edilen özelliklerin bazıları da, Osmanlıların barbar, savaşçı gibi niteliklerini işaret eden gizli göndermelerdir. Örneğin güçlü yanlar belirtilirken, barbarlıklarına gönderme yapılmakta, olumlu özelliklerinin ise Hristiyanlığın Türkler üzerindeki etkilerinden kaynaklandığı ima edilmektedir.

Rönesans Dönemi İngiliz Tiyatrosunda Türk karakterler olarak Osmanlı Halifelerine, Padişahlara, Paşalara, şuh Türk kadınlarına, ünlü korsanlara, kuşatma ve aşk hikayelerine yer verilmekle birlikte, öne çıkarılan en popüler Türk tipleri “Zalim Sultan” ve “Makyavel tipi Hizmetkar”dır. Genelde Sultanların temsilleri tarihten kesitler içerirken, hizmetkar karakteri tarihten tamamen bağımsız olarak, istenildiği şekilde kurgulanmıştır.

Dönemin İngiliz tiyatro yazarları, genel olarak 1360-1603 yılları arasında hüküm sürmüş, Osmanlı Sultanlarını sahneye taşımışlardır. Fakat,

aralarında en çok tasvir edilen Türk sultanları hiç kuşkusuz Yıldırım Bayazıt, Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman'dır.

Yıldırım Bayazıt'le ilgili oyunların en ünlüsü Christopher Marlowe'un *Tamburlaine the Great, Part I* (1587)'dir. Oyunda "Beyazıt"ın Ankara Savaşı'nda Tanrının takdiriyle Timur'a karşı yenilmesi ve bunun sonucunda karısı Zabina'yla tutsak düşmesi ve intiharına kadar varan aşağılanma süreci işlenmektedir.

Fatih Sultan Mehmet'le ilgili oyunlar genelde "Mahomet ve Irene" efsanesinin üzerine kurulur. Bu hikayede, "Mohamet" İstanbul'da, Hristiyan bir esir olan Irene'ye aşık olup, devlet işlerini aksatır. Fakat bunun üzerine ayaklanan Yeniçerileri kontrol altına almak için Irene'yi kurban eder. Bu efsane George Peele'in *Turkish Mahomet and Hyrin the Fair Greek* (1594), Lodowick Carlell'in *Osmond the Great Turk* (1638) ve Gibert Swinhoe'un *Unhappy Fair Irene* (1640 yazılıp; 1658'de basılmıştır) oyunlarının temelini oluşturmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman'la ilgili oyunlarda, ya *Solymannidea Tragodia* (1581) ve Fulke Greville'in *Mustapha* (1608) adlı oyunundaki gibi saray entrikaları ve oğlu Mustafa'nın öldürülmesi veya Thomas Kyd'in *Soliman and Perseda* (1598-1599) ve William Davenant'ın *The Siege of Rhodes* (1656) olduğu gibi Soliman'ın, Rodos Adası kuşatması çerçevesinde, kurmaca bir karakter olan Perseda'ya olan aşk temasını işlemektedir.

Bu tür oyunlarda, Müslümanlık ve Hristiyanlık erdemleri, gelenekleri ve davranışları kıyaslanıp, Hristiyanlık karakterlerinin üstünlüğünün vurgulanması ve yüceltilmesi amaçlanmaktadır. Thomas Kyd'ın *Soliman and Perseda* oyununda, Soliman, başta, uygar, adil ve kibardır, ama sevdiği kadını elde etmek için Perseda'nın sevgilisi Erastus'u öldürtmekten çekinmez. Erastus'un intikamını almak isteyen Perseda, erkek kılığına girip Türklere karşı savaşa katılır. Perseda, savaşta Soliman'a meydan okur ve erkek kılığında olduğundan istem dışı olarak Soliman tarafından öldürülür. Oyunda, Perseda ve Erastus öldükten sonra, Soliman ile danışmanı Bruson arasında şöyle bir konuşma geçmektedir:

Soliman: Perseda, sadıktı değil mi?

Bruson : Cennetin üzerinde durduğu sütunlar kadar sarsılmaz.

Soliman: İffetliydi de, değil mi?

Bruson : Pandora ve Diana' nın düşünceleri kadar.

Soliman: O zaman, söyle bana (hainliği dışında) Erastus hakkındaki kanaatin nedir?

Bruson : Haktan yana konuşan, bilge, saygılı ve liberal. Düşmanlara karşı bile, iyi kalpli ve kibar

(Kyd, 1955: V. iv, 97-104)

Bunun üzerine Soliman, Erastus’u öldürtme fikrini veren danışmanı Bruson’u öldürtür. Kyd’ın eserinde, katil Padişah ile Hristiyan Şövalye ve Pereda’nın yüksek nitelikleri karşılaştırılmaktadır.

Bir başka örnek, William Davenant’ın *The Siege of Rhodes* oyununda yer almaktadır. Soliman’ın askerleri iki gemi ele geçirip, Alphonso’nun eşi Ianthe’yi Soliman’nın huzuruna getirirler. Soliman duvağını açmasını istediğinde Ianthe reddeder: “Bu perde sadece onun [kocasısı Alphonso] gözleri için açılır” (Clare, 2005: II. 147) der. Bu ifade Soliman’ı, iyi bir Hristiyan eş örneği olarak tanımladığı, Ianthe’nin iffetine hayran bırakır ve Rodos’a saldırmadan önce çifti serbest bırakır. Daha sonra, Ianthe, Alphonso’ya, orada iki gece kaldığını ve Türkler hakkında duyduğu olumsuz şeylere rağmen, bunların hiçbirinin gerçekleşmediğini, hiçbir zaman ölme korkusu taşımadığını belirtirken, Kanuni için düşüncesini “Sanki Medeni Fransa’da bir kraldı” (2005: III. 173) şeklinde ifade eder. Alphonso, Soliman’ın bu kadar güzel bir esiri nasıl serbest bıraktığına şaşırır, ve bu davranışını önce “Harikulade Türk merhameti[ne]” bağlasa da, daha sonra sonucu karısının erdemiyle ilintilendirerek düşüncesini aşağıdaki gibi ifade etmekte gecikmeyecektir:

Alphonso: Senin [Ianthe] erdemin tartışılmaz
Öyle bir erdem ki
Soliman’a hoş görünüp,
O barbar düşmanı bile dize getirdi,
(Clare, 2005: III. 152-155)

ve bu “Hristiyan Türk” beni şaşırttı der (Clare, 2005: III. 183). Burada, “Medeni Türk” yerine “Hristiyan Türk” diyerek, “Hristiyan” kelimesinin “medeniyet” ile eş anlamlı kullanılması dikkat çekicidir. Bu tip oyunlarda her ne kadar Türkler medeni, toleranslı, saygılı ve vicdanlı olarak betimlenerek, bilinen basmakalıp tipten dışına çıkarılsa da, bu niteliklerin onlara özgü olmayıp, Hristiyanların iyi özelliklerinden etkilenmek suretiyle ortaya çıktığı önemle vurgulanmaktadır.

Ayrıca Rönesans dönemi tiyatro oyunlarında bazı tarihi olaylar tahrif edilerek, hayal gücüyle, seyircinin hoşuna gidecek şekilde kurgulanmakta, zaferin genellikle Hristiyanlar tarafından kazanıldığı sahnelenmekteydi. Örneğin Rodos Adası Türkler tarafından 1522 yılında alınmıştı ve *Siege of Rhodes*’un yazıldığı 1656 yılında, ada 134 yıldır Türklerin yönetimindeydi (1522-1912); fakat anılan oyunda, zaferin Hristiyanlar tarafından kazanıldığı, Soliman’ın kaçtığı anlatılmaktadır. Ayrıca, *Soliman ve Perseda*’da, kurgusal bir yaklaşımla, Perseda’nın ölmeden Soliman’ı zehir

sürülmüş dudaklarıyla öperek onu öldürdüğü ve böylece Türklerin cezalandırıldığı anlatılmaktadır.

Sultanlar dışındaki ikinci en sık rastlanan Türk tiplmesi, Makyavel tipi hizmetkardır. Sultanların temsiliyle kıyaslandığında bu karakterler büyük ölçüde hayal gücü ve önyargının ürünüdür. Bu hizmetkarlar Müslüman efendilerine karşı sadık ve dürüştür. Örneğin *Osmond the Great Turke*'de Osmond, sevdiği kadını, karşılıklı olarak birbirlerini sevmelerine karşın, Sultan'a olan sadakati yüzünden reddeder. Ancak Müslüman efendilerine karşı çok sadık olan bu tipler, gayri-Müslüm efendilerine karşı ise düzenbaz Makyavelist karaktere dönüşmektedirler. Hizmetkarlar, Türklerin entrikacı, üç kağıtçı, hain, yalancı gibi popüler varsayımları üzerine kurulmuştur. John Mason'un *The Turke (1610)* adlı tragedyası buna örnek teşkil etmektedir.

Örneğin *The Turke* adlı oyunda, Türk hizmetkar Mulleasses, Peygamber Mohammed'e kendisini dürüstlüğe yönelmek zorunda bırakan düşüncelerden yakınmakta ve bu safça düşüncelerden kurtarmasını dilemektedir:

Evrenin karmaşasına yön veren,
...Sen, ey Mekke'nin Tanrısı, Yüce Muhammed
...Beni ahlaklı olmaya davet etme
Davranışlarda, dürüstlüğe işaret eden,
Aptal öğretilerden kurtar beni

(Mason, 1913: II. i, 688-70)

Mulleasses, muhteris, gaddar ve düzenbazdır. Kral olmaya çalışan Borgias'ın yardımcısı olmakla birlikte, aynı zamanda, gizlice Floransa Düşesi Julia'yla evlenip tahta geçmek için aleyhine de çalışmaktadır. Amaçlarına ulaşmak için Borgias'ın karısına ölü süsü verir, daha sonra diriltip kendisine aşık olmasını ve, daha sonra onu kışkandırarak kendi kızını öldürmesini sağlar. Mulleasses ile Borgias arasındaki mücadele tarafların birbirlerini öldürmesine kadar devam edecektir.

Rönesans döneminde, Türklerin sahip olduğu güç karşısında Hristiyan ülkelerin fethedilme korkusu, dramatik bir potansiyel oluşturmuştur. Bu dönemde, Osmanlı Türkleri konusunda yazılmış İngiliz oyunlarında, yazarlar, tarihi olayları temel almakla birlikte, önyargılarını ve hayal dünyalarını birleştirerek Batıyı ve Hristiyanlığı yüceltmeye yönelik kompozisyonlar yaratmışlardır. Oyunların içerikleri değişse de genelde aynı motif işlenmiş, bir Türk, fark gözetmeden, mağdur, zavallı Hristiyanların soyunu tüketen ve kutsal mekanları yerle bir eden kafir, barbar, zalim, eli kanlı bir basmakalıp tip olarak İngiliz tiyatral kültürünün belirgin bir parçası olmuştur.

KAYNAKÇA

- AND, Metin. (1991). *Drama at the Crossroads*. Istanbul: The Isis Press.
- CARLXELL, Lodowick. (1926). *Osmond the Great Turk*. Giriş Allardyce Nicoll. The Berkshire Series II. Berkshire: The Golden Cockerel Press.
- CHEW, Samuel C. (1965). *The Crescent and the Rose*. New York: Octagon Books. Inc.,.
- CLARE, Janet (Haz.). (2005). *The English Republic 1649-60: Plays and Entertainments*. Manchester: Manchester University Press.
- DAVENPORT, Robert. (1979) *The City Night-Cap*. In *A Critical Edition of Robert Davenport's The City-Night Cap*. (Haz. Willis J. Monie). New York: Garland Publishing, INC.,.
- DEKKER, Thomas ve Thomas Middleton. (1998). Haz. Nick de Somogyi. London: Globe Education.
- FORD, John.(1968) *'Tis Pity She's a Whore*. (Haz. Brian Morris). London: A & C Black.
- HUNTER, G.K. (1978) *Dramatic Identities and Cultural Tradition: Studies in Shakespeare and his Contemporaries*. New York: Barnes & Noble Books.
- JONSON, Ben. (1962; 1976) *Volpone or the Fox*. Edited by David Cook. The Revel Plays. London: Methuen & Co. Ltd.,.
- KNOLLES, Richard.(1603; 1638) *The Generall Historie of the Turkes, from the first beginning of that Nation to the rising of the Othoman Familie: with all the notable expedition of the Christian Princes against them. Together with the Lives and Conquests of the Othoman Kings and Emperours*. London: Adam Islip.
- KNUTSON, Roslyn L. (Winter 1996) "Elizabethan Documents, and the Market for Foreign History Plays". *English Literary Renaissance* 26, 75-110.
- KYD, Thomas. (1955). *Soliman and Perseda. The Works of Thomas Kyd*. (Haz. Frederick S. Boas) Oxford: The Clarendon Press, 161-229.
- MARLOWE, Christopher.(1969; 1980) *The Jew of Malta*. In *Christopher Marlowe: The Complete Plays*. (Haz. ve Giriş J. B. Steane). Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 341-431.
- MARLOWE, Christopher. (1969; 1980) *The First Part of Tamburlaine the Great*. In *Christopher Marlowe: The Complete Plays*. (Haz. ve Giriş. J. B. Steane). Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 101-179.

- MASON, John. (1913). *The Turke*. Haz. ve Giriş Joseph Q. Adams. Materialien zur Kunde des alteren Englischen Dramas, XXXVII. Louvain: Sieben und Dreissigster Band.
- MATAR, Nabil. (1998) *Islam in Britain: 1558-1685*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SAID, W. Edward. (1977) *Orientalism*. Harmondsworth: Penguin Books.
- SCHWOEBEL, Robert. (1967). *The Shadow of the Crescent: Renaissance Image of the Turks 1453-1517*. Nieuwkoop: B. de Graaf.
- SHAKESPEARE, William. (1987) *Hamlet*. (Haz. G.R Hibbard). Oxford : Oxford University Press.
- SHAKESPEARE, William. (1990) *The tragedy of Macbeth*. (Haz. Nicholas Brooke). The Oxford Shakespeare. Oxford: Clarendon Press.